

.....ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΓΝΩΣΗ(M.Foucault)

Όπως το θέτει ο Deleuze, ο Foucault μας έμαθε κάτι θεμελιώδες: **πως είναι πραγματικά προσβλητικό να μιλάμε εκ μέρους των άλλων.**¹

Ο ρόλος του διανοούμενου, υποστήριξε ο Foucault «δεν είναι να λει στους άλλους τι πρέπει να κάνουν – τι δικαίωμα θα είχε για να κάνει κάτι τέτοιο;»² Η εργασία του δεν είναι να μορφοποιεί την πολιτική θέληση των άλλων. Μέσα από τις αναλύσεις του οφείλει να επερωτά όλα όσα αυταπόδεικτα θεωρούνται δεδομένα, να διαταράσσει διανοητικές συνήθειες, να διαλύει τα οικεία και αυτονόητα, να επανεξετάζει κανόνες και θεσμούς, και μέσα από μια τέτοια επανα-προβληματοποίηση να συμμετέχει στη διαμόρφωση μιας πολιτικής βούλησης.³

Ο ίδιος δέχεται για τον εαυτό του τον χαρακτηρισμό του «ειδικού διανοούμενου»: «εργάζομαι σε ένα ειδικό πεδίο και δεν παράγω μια θεωρία για τον κόσμο».⁴ Προσπάθησα πάντοτε, έλεγε ο Foucault, «να μην παίζω τον ρόλο του προφητικού διανοούμενου ο οποίος δίνει υποδείξεις και προδιαγράφει» εννοιολογικά πλαίσια, αντικειμενικούς σκοπούς, τα μέσα εκείνα τα οποία έχει ο ίδιος σχεδιάσει στο κεφάλι του δουλεύοντας στο γραφείο του ανάμεσα στα βιβλία του.. Η δουλειά ενός “εξειδικευμένου διανοούμενου” είναι να επιχειρήσει να απομονώσει και να αποκαλύψει, μέσα στην συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, εκείνα τα **συστήματα σκέψης** τα οποία μας έχουν γίνει **οικεία**, τα οποία φαίνονται αυτονόητα και τα οποία είναι πλέον αναπόσπαστα από τις αντιλήψεις, τις διαθέσεις και τις συμπεριφορές μας. Έπειτα, πρέπει να **συνεργαστεί με τους πρακτικά εμπλεκόμενους**, όχι μόνο για να τροποποιήσει τους θεσμούς και τις πρακτικές αλλά και να επαναδιαμορφώσει τις εν λόγω μορφές σκέψης.⁵

Ο διανοούμενος επομένως **δεν πρέπει να παίζει το ρόλο του συμβούλου**. «**Το πρόγραμμα, οι τακτικές και οι στόχοι που πρέπει να υιοθετηθούν είναι υπόθεση αυτών οι οποίοι διεξάγουν τον αγώνα. Αυτό που μπορεί να κάνει ο διανοούμενος είναι να προμηθεύσει εργαλεία για την ανάλυση**». Αυτός είναι ο θεμελιώδης ρόλος των ιστορικών, αυτό που χρειάζεται στην ανάλυση της εξουσίας είναι «**μια περιπλεγμένη, διεισδυτική σύλληψη του παρόντος, τέτοια που καθιστά δυνατό να εντοπιστούν οι γραμμές αδυναμίας, τα δυνατά σημεία [...]**».⁶ Αυτό δηλαδή που χρειαζόμαστε είναι μια «**τοπολογική και γεωλογική επισκόπηση του πεδίου της μάχης**», αυτός είναι ο ρόλος του διανοούμενου: να χαρτογραφήσει αυτό το εξαιρετικά «**πολύπλοκο μωσαϊκό**» μηχανισμών, αμοιβαίων ελέγχων, συναρμογών. Αυτό που πρέπει να εξακριβώσουμε είναι όχι ποιο ολικό σχέδιο προϋσταται όλων των αναπτύξεων της εξουσίας, αλλά, «**πώς, με όρους στρατηγικής, τα διαφορετικά κομμάτια τέθηκαν στη θέση τους**».

Η “πολιτικοποίηση” ενός διανοούμενου προέκυπτε μέχρι τη δεκαετία του ’60 με βάση, πρώτον τη θέση του στην αστική κοινωνία (στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής) και δεύτερον από τον ίδιο του τον λόγο, στο βαθμό που έφερνε στο φως κάποιο είδος αλήθειας. Οι δύο αυτές μορφές πολιτικοποίησης δεν απέκλειαν η μια την άλλη αλλά και δεν ταυτίζονταν αναγκαστικά: «**υπήρχε ο τύπος του “καταραμένου” και ο τύπος του “σοσιαλιστή”**». Έπειτα από κορυφαίες στιγμές σύγκρουσης (1848, Κομμούνια 1871, μετά το 1940...) οι δύο μορφές «**συγχωνεύτηκαν**»: η απόρριψη και οι διώξεις έρχονταν ως αποτέλεσμα της αποκάλυψης της “αλήθειας” ‘ **«ο διανοούμενος αποκάλυπτε την αλήθεια σε όσους δεν μπορούσαν ακόμη να την δουν και εν ονόματι εκείνων που τους απαγορευόταν να την πουν**», συνείδηση και ευφράδεια.

Εν τούτοις μετά και τα γεγονότα των τελευταίων ετών της δεκαετίας του ’60 (Μάης ’68) οι διανοούμενοι αντιλήφθηκαν πως **οι “μάζες” «δεν έχουν ανάγκη την βοήθειά τους για να μάθουν ό,τι γνωρίζουν ήδη πολύ καλά, χωρίς αυταπάτες» και μάλιστα καλύτερα από εκείνους, και ότι «μπορούν να μιλήσουν γι’ αυτά από μόνες τους»**. Όμως, **υπάρχει ένα σύστημα εξουσίας το οποίο αποκλείει, απαγορεύει και ακυρώνει τον λόγο και τη γνώση των μαζών** ‘ και αυτή η εξουσία δεν εδρεύει μόνο στις ανώτερες βαθμίδες λογοκρισίας αλλά διεισδύει επιδέξια σε ολόκληρο το κοινωνικό δίκτυο. Οι ίδιοι λοιπόν οι διανοούμενοι είναι τμήμα αυτού του συστήματος εξουσίας, και η ιδέα ότι αποτελούν υπεύθυνους φορείς συνείδησης και λόγου ανήκει στο σύστημα αυτό.

Ρόλος πλέον του διανοούμενου **δεν είναι να στέκεται “πιο μπροστά και δίπλα”** προκειμένου να αρθρώσει την κατασταλασμένη αλήθεια της συλλογικότητας ‘ είναι μάλλον να αγωνίζεται ενάντια στις μορφές εξουσίας οι οποίες τον μετατρέπουν σε αντικείμενο και εργαλείο τους: στις σφαίρες της “γνώσης”, της “αλήθειας”, της “συνείδησης” και του “λόγου”. Με αυτή την έννοια, **η θεωρία δεν εκφράζει ή μεταφράζει μια πρακτική: είναι πρακτική. Αλλά είναι**

¹ “Intellectuals and Power”, Conversation with Deleuze, δημοσιεύθηκε στο *L’ Arc* no.49, 03-1972. Βρίσκεται στο *Foucault Live, Collected Interviews 1961-1984*, S. Lotringer (ed.) Semiotext(e) 1996.

² *L’ Espresso*, 15 July 1984.

³ “The Concern for Truth”. Interview by F. Ewald. Βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 265.

⁴ “On Power”, Interview 1978. *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 107-108.

⁵ What is Called “Punishing”? Συνέντευξη F. Ringelheim, 1983. *Η Έννοια της Τιμωρίας –Μια Συνέντευξη του M. Foucault*, εκδ. Α.Ν. Σάκουλα 1990.

⁶ *Body/ Power*, στο *Power/ Knowledge*, The Harvester Press 1980, σελ.55 έως 62.

τοπική και περιορισμένη, και όχι ολοποιητική. Πρόκειται για μια μάχη για την αποκάλυψη και την υπονόμευση της εξουσίας «εκεί ακριβώς όπου είναι περισσότερο αδιόρατη και ύπουλη». Δεν πρόκειται για “αφύπνιση της συνείδησης” («η συνείδηση ως γνώση έχει ήδη κατακτηθεί από τις μάζες», ενώ «η συνείδηση ως η βάση της υποκειμενικότητας είναι ένα προνόμιο της μπουρζουαζίας»), αλλά για υπόσκαψη, για κατάληψη της εξουσίας ‘ μια «δράση δίπλα σε αυτούς που αγωνίζονται και όχι από ασφαλή απόσταση με στόχο την διαφώτισή τους».⁷

Ο ρόλος του διανοούμενου «δεν είναι να διαμορφώσει την εργατική συνείδηση, η οποία υπάρχει ούτως ή άλλως», αλλά να «επιτρέψει σε αυτή την εργατική γνώση να εισχωρήσει στο σύστημα πληροφόρησης, να διαδοθεί και να βοηθήσει έτσι άλλους, εργάτες ή μη [...]». Κάποιοι εργαζόμενοι θεωρούν ότι η μόνη γνώση που έχει σημασία είναι αυτή ενός συγκεκριμένου κοινωνικού στρώματος, δηλαδή των *επιστημόνων*, και ότι οι εργάτες δεν γνωρίζουν ούτως ή άλλως τίποτα.. ‘ όμως, όχι μόνο η γνώση των εργατών υπάρχει «αλλά αξίζει και περισσότερο από τις άλλες μορφές γνώσης». Ασφαλώς πρέπει να διαμορφωθεί κατάλληλα, να μετασηματιστεί – οι εργαζόμενοι δεν γνωρίζουν εκ των προτέρων και αυτοδίκαια, χάρη σε κάποιο φυσικό δικαίωμα. Εν τούτοις «η γνώση ενός διανοούμενου είναι πάντοτε μερική σε σχέση με την εργατική γνώση». Η εργατική τάξη κατέχει μια «σφαιρική εμπειρία» για τα γεγονότα της ιστορίας ‘ η «ουσιαστική γνώση» δεν βρίσκεται στο κεφάλι του διανοούμενου αλλά σε εκείνα των εργατών.

Από τον 19^ο αιώνα, διαδίδεται η ιδέα (εμφανές στα κείμενα των αστών της εποχής) ότι οι εργάτες, “παρ’ ότι τίμιοι άνθρωποι, είναι ωστόσο παρορμητικοί”. Η συνδικαλιστική γραφειοκρατία προβάλλει το σκεπτικό πως δεν θα πρέπει να αφήνονται οι εργάτες να κάνουν ό,τι θέλουν ‘ έχουν καλά αισθήματα μεν και αυθορμητισμό, αλλά δεν μπορούν να σκεφθούν από μόνοι τους. «Όμως λει ο Foucault, οι εργάτες σκέφτονται, γνωρίζουν, συλλογίζονται, υπολογίζουν». Η συνδικαλιστική γραφειοκρατία, θεωρώντας πως είναι η μόνη αρμόδια να σκεφτεί και να αποφασίσει «μετατράπηκε μοιραία σε εμπόδιο για την εργατική δράση που μπορεί να είναι συγχρόνως αυθόρμητη και ενστόχαστη. Από τη στιγμή που διχάζεται αυτή η εμπειρία, παίζεται ένα παιχνίδι που ευνοεί την εργοδοσία».

Στο εσωτερικό των εργατικών αγώνων ανέκαθεν αναδύονταν αξίες διαφορετικές από έναν “εγωισμό” που διακρίνει την αστική σκέψη: ανακαλύπτουμε εκεί μορφές αλληλοβοήθειας και αληθινής αδελφοσύνης. «[...] εφόσον τα μέσα ενημέρωσης βρίσκονται στα χέρια της αστικής τάξης, αυτές οι αξίες και αυτή η αυτόνομη σκέψη δεν μπορούν να εκφραστούν. [...] Οι διανοούμενοι σχηματίζουν ενίοτε για την εργατική τάξη μια εικόνα με βάση τις ανθρωπιστικές αξίες της αστικής τάξης. Όμως δεν είναι έτσι». Εάν το εξετάσουμε προσεκτικότερα «θα διαπιστώσουμε τελικώς ότι [η εργατική τάξη] τάσσεται με την παρανομία. Είναι ενάντια στον νόμο, αφού ο νόμος φτιαχνόταν πάντα εναντίον της».⁸

Η κριτική είναι ακριβώς «το να δείξεις ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο αυτόνομα όπως κάποιος μπορεί να πιστεύει, το να δεις ότι αυτό το οποίο γίνεται δεκτό ως αυταπόδεικτο δεν μπορεί πλέον να γίνεται αποδεκτό ως τέτοιο. Το να ασκείς κριτική σημαίνει να κάνεις τις επιπόλαιες χειρονομίες δύσκολες». Από τη στιγμή που κάποιος «δεν μπορεί πλέον να σκεφθεί τα πράγματα με τον τρόπο που γινόταν αυτό πριν», τότε η αλλαγή γίνεται ταυτόχρονα επιτακτική, πολύ δύσκολη, και απολύτως δυνατή. Ο ρόλος ενός διανοούμενου σε όλα αυτά είναι να διαπιστώσει κατά πόσο μπορεί η απελευθέρωση της σκέψης να καταστήσει τις αλλαγές αυτές επαρκώς επείγουσες για τους ανθρώπους ώστε να θέλουν να τις φέρουν εις πέρας... Εάν «οι τρόποι σκέψης, δηλαδή οι τρόποι δράσης» δεν μεταβληθούν, όποιο και εάν είναι το σχέδιο αλλαγών θα απορροφηθεί από τρόπους συμπεριφοράς και θεσμούς οι οποίοι θα παραμένουν πάντοτε οι ίδιοι.⁹

(Πηγή: Η πολιτική του M.Foucault, <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/21785>)

Αυτόνομη Πρωτοβουλία

⁷ “Intellectuals and Power”, Conversation with Deleuze, *L’ Arc* no.49, 03-1972.

⁸ *Liberation* 26-05-1973, συζήτηση με τους Jose και Barrou. “Ο διανοούμενος πρέπει να συλλέγει ιδέες”, στο *Το Μάτι της Εξουσίας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 65-69. Τι μπορούμε εν τούτοις να πούμε για την “αίσθηση πειθαρχίας” που φαίνεται να υιοθετούν πολλοί εργάτες στις δουλειές τους; Εκεί όσοι παρεκκλίνουν ή σφάλουν επικρίνονται όχι μόνο από τους εργοδότες αλλά και από τους συναδέλφους τους... Για τον Foucault το ζήτημα είναι «πώς αντιλαμβανόμαστε αυτή την πειθαρχία»: είναι αποτέλεσμα πίεσης δεκαετιών πάνω στην εργατική τάξη; Έχει χαρακτηριστικά “συλλογικής αλληλεγγύης”; Όπως και να έχει, στις **συγκρούσεις αξιών και συμπεριφορών στο εσωτερικό της τάξης** μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι άλλες έρχονται από έξω, έχουν επιβληθεί ενώ άλλες χαρακτηρίζουν την εργατική συνείδηση και αποτελούν εργαλεία αγώνα.

⁹ “Practicing Criticism”, with D. Eribon, *Liberation* 1981. Βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988.